

HERMAN
LINDQVIST

CECILIA VASA

Prinsessan som aldrig gav upp

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

www.albertbonniersforlag.se
© Herman Lindqvist 2025
Grafisk form Kerstin Hanson
Omslagsbild: Nationalmuseum
Tryck Livonia Print, Lettland 2025
ISBN 978-91-0-080844-0

Innehåll

FÖRORD	5
BARN AV KUNGLIG BÖRD	7
BEGRAVNING OCH BRÖLLOP	24
VÄGEN UT I VÄRLDEN	30
DET INTERNATIONELLA GENOMBROTTET	49
UT I EUROPA	80
DET ENGELSKA HOVET	97
BADEN-RODEMACHERN	120
GREVINNAN AV ARBOGA	133
CECILIA BLIR KATOLIK	148
VINNER OCH FÖRLORAR I EUROPA	162
CECILIAS SISTA STRID	184
KRIGET BLEV CECILIAS RÄDDNING	190
CECILIAS SYSKON	194
EPILOG	211
LITTERATUR	214
BILDFÖRTECKNING	219
PERSONREGISTER	220
BÖCKER AV HERMAN LINDQVIST	228

Till Liliana – som aldrig ger upp

FÖRORD

Historien om Cecilia Gustavsdotter (Vasa), prinsessa av Sverige, markgrevinna av Baden-Rodemachern, är berättelsen om Gustav Vasas vildaste, vackraste och mest initiativrika dotter, prinsessan som man kan kalla vår första riktiga europé.

Hennes kamp för familjen och dess ägor förde henne över stora delar av Europa, där krigen avlöste varandra och hennes eget och makens lilla rike var nära att utplånas. Trots att hela hennes släkt var protestanter valde hon att konvertera till katolicismen, i hopp om att det skulle stärka hennes sak i kampen om de förlorade landområdena. Alla motståndare var katoliker, liksom makthavarna som styrde över hennes del av Europa.

I över ett år var hon drottning Elisabets gäst i London. Som kungadotter och syster till svenska kungar, samt tysk markgrevinna, togs hon emot överallt.

Ingenting skrämde henne. Hon ägde egna kaparskepp i Östersjön och förhandlade med påven och den tysk-romerske kejsaren.

Då hon, vid åttiosex års ålder, avled i Bryssel 1627 var alla

hennes syskon borta sedan länge, likaså hennes make och deras sex söner.

Fem svenska kungar kände hon, fem tysk-romerska kejsare och inte färre än tolv påvar. Många av dem beskrev henne som »begåvad med snille och framstående vältalighet«. Hon hade med säkerhet blivit en modig och framgångsrik regent – om hon hade fått ett eget land att regera över.

Hen Lof.

Kapitel 1

BARN AV KUNGLIG BÖRD

ecilia Gustavsdotter Vasas historia börjar på slottet Tre Kronor i Stockholm onsdagen den 6 november 1540. Det var den dagen drottning Margareta Leijonhufvud nedkom med sitt tredje barn, en flicka som döptes till Cecilia.

I den kungliga barnkammaren fanns då redan Gustav Vasas son från det första äktenskapet, Erik, som snart skulle fylla sju år, dessutom Margaretas och Gustavs son Johan, nästan tre år gammal, samt deras ett och ett halvtåriga dotter Katarina.

Kungens första gemål, Katarina av Sachsen-Lauenburg, skulle precis ha fyllt tjugotvå år då hon avled 1535. Gustav hade då inget tålamod med att återigen förödmjuka sig under dyra och förnedrande förhandlingar i de tyska hoven för att finna sig en ny hustru.

Det var spánt ute i Europa, det pågick krig och uppror. Gustavs

rykte var inte heller det bästa, det skvallrades om att han i ett vredesutbrott hade slagit ihjäl Katarina med en silverhammare. I själva verket hade hon avlidit i sviterna av ett missfall.

Efter en kort period som änkling valde han 1536 att gifta om sig med den då tjugoåriga Margareta Eriksdotter Leijonhufvud, en vacker och klok adelskvinna i hovet som han kände väl. Äktenskapsarrangemanget gick snabbt och blev dessutom mycket billigare än vid det första giftermålet.

I sjutton år hade han, kung Gösta, bekämpat uppror i landet. Nu hade han fått grepp om kyrkan. Skattkistorna var välfyllda och riket skulle snart förvandlas till ett arvkungadöme. För första gången kunde han andas ut. Därför var glädjen kring den nyfödda Cecilia särskilt stor.

Ett stort, men glest befolkat land

Den nyfödda prinsessans Sverige var ett helt annorlunda land än dagens. På sjutton år hade Gustav Vasa skapat ett relativt tryggt rike. Då den tjugosjuårige nyvalde kungen och hans »16 smucke unge karlar, de honom tjena och på honom akta skulle« red in i det krigshärjade Stockholm vid midsommartiden 1523 hade staden bara några hundra skattebetalande invånare kvar. Totalt bodde där kanske drygt 1 000 personer, resten hade flytt undan belägring och svält.

Slottet Tre Kronor var plundrat. De danska ockupanterna hade burit med sig allt dyrbart från den då slitna och krigsskadade byggnaden. Det var ändå rikets starkaste fästning

med ett högt kärntorn och skyddat av flera meter höga och flera meter tjocka murar. Kungafamiljens bostad fanns i det så kallade »adelshuset«, närmast kärntornet.

Kung Göstas väg från kaos till styrka hade varit en lång och seg kamp, först mot den danska ockupationsmakten, sedan mot upproriska landsmän.

Innan han fick makten hade Sverige egentligen bara varit ett löst förbund av landskap, där starka läntagare styrde som de ville. Nu var det han som hade kontrollen. De som nu var hans ståthållare i landskapen var hans nära vänner och släktingar.

Sverige med Finland var till ytan ett stort, men ytterst glest befolkat land med knappt en miljon invånare. Skåne, Blekinge, Halland, Bohuslän, Jämtland och Härjedalen var sedan tidig medeltid danska områden. Gotland var ständigt omstritt. Varken kung Gustav eller någon av hans rådsherrar hade rest i de nordliga delarna av landet, i samernas rike. Det fanns inga städer och inte många samhällen norr om Gävle. Kungen hade gjort ett snabbesök i den östra riksdelen, och han hade i barndomen besökt Åland, där hans far varit slotts-herre.

Stockholms slott

Stockholm bestod under mitten av 1500-talet av cirka 9 000 invånare. De flesta bodde på Stadsholmen, som Gamla stan hette på den tiden. Slottet dominerade stadsbilden. Det var

dåtida Sveriges största byggnad, och var egentligen flera olika hopslagna byggnader som kommit till under olika sekler. Den äldsta delen var från 1200-talet.

Slottet var också stadens överläggset största arbetsgivare. Nu var cirka 1 500 personer sysselsatta, för där fanns kungens kansli. Alla som hade någonting med rikets administration och skötsel att göra arbetade eller bodde i slottet.

När Gustav flyttade in och bildade familj var Stockholms slott det största i landet, men slitet och nedgånget. Redan efter två år, på olycksdagen fredagen den 13 februari 1525, drabbades slottet dessutom av en svår eldsvåda. Kungens våning skadades mest. Gustav förlorade nästan alla sina privata tillhörigheter. Han hann bara få med sig den »kjortel« han gick klädd i och en liten silverkanna att dricka ur. Men branden hade gett honom en anledning att låta bygga ut och modernisera slottet.

Han lät reparera det mesta, höjde kärntornet med cirka 7 meter och byggde en ny kungsvåning. Vallgraven breddades och flera kungliga bostäder inreddes.

Det fanns mycket få stenhus i staden, de flesta byggnader var låga kåkar och kojor, många med halmtak där getter betade.

En holländsk ambassadör skriver i resedagboken: »Staden Stockholm stod sig vid ankomsten alldeles grön ut, där den låg emot bergen, ty husen har alla avplattade tak, täckta med björknäver och grönskande grästorvor. Taken användes till bete, på dem låter man getter gå och beta, vilka understundom hoppar över gatan från det ena huset till det andra och åter

tillbaka. I tider av nöd skulle man lämpligen kunna beså dem till tackande av husets behov av brödsäd.»

Utländska experter

Att Sverige nu var ett fritt land med en egen kung, var ännu okänt i större delen av Europa. Därför arbetade kungen systematiskt för att han skulle bli erkänd i utlandet och för att hans hov skulle vara exakt som det danska och de tyska stilbildande furstehoven – om inte bättre och mer lysande.

Han hade lockat tyska experter, konsulter skulle man säga i dag, som visade hur allt skulle se ut och hur saker och ting skulle skötas i ett för den tiden europeiskt furstehov: hur han själv, hans gemål och de kungliga barnen skulle vara klädda.

En av de första utländska experterna som anställdes var Georg Norman, en adelsman från Pommern som kom med rekommendationer från Martin Luther. Cecilias dopprocession kan mycket väl ha varit arrangerad av Norman. Det var han som bestämde hur hovet och regeringen skulle organiseras.

Från utlandet kom också livläkare och läkekunniga hovbarberare som skötte kungafamiljens hälsa, samt byggmästare, bildhuggare och konterfejare som dekorerade och inredde salar och gemak i den senaste stilen. Pärilstickare, snidare och tapisserimakare hade anställts.

På slottsgården kunde stockholmare se narren Herkules skoja med gästerna. Varje dag kom en ström av högre

funktionärer och ämbetsmän, biskopar, militärer och utländska diplomater med ståtliga och färggranna följen.

De fick kliva försiktigt förbi högar av hästspillning och avfall, passera hundar som gläfsste, kuskar som hojtade till varandra, knektar som skramlade med hillebarder och försäljare som ropade ut sina varor.

Inne i slottet fanns mindre hundar, men också påfåglar och papegojor i höga burar och markattor i långa kedjor. Papegojorna var furstliga statusföremål som kom från Sydamerika och hade förts till Gustav som gåvor från kejsaren av Habsburg. De åt inte vilka skorpor som helst, utan skulle matas med särskilt importerade nötter och russin. I räkenskaperna står det att de fick nära 12 kilo russin och 10 kilo mandlar varje år.

På borggården fanns en nyanländ sensation, Sveriges första heltäckta resvagn med remburen vagnskorg, som skulle ge en mjuk färd över dåliga vägar. Inuti var den fodrad med sämskskinn och rött kläde. Vagnen drogs av fyra hästar med pratseldon och hade levererats från Braunschweig. Den var en dåtida Rolls-Royce.

Men det skulle dröja länge innan svenska folket fick se vagnen – det fanns nämligen mycket få vägar i landet där det stora ekipaget kunde ta sig fram.

Gustavs hårda nypor hade skrämt iväg många svenska lärde män och personer kunniga i juridik och statskonst, sådana som kunde formulera brev och fördrag. Den personal han kunde få tag i gav honom ingen glädje. Han kallade dem »drinkare, ölehundar, lösaktige och plumpe bänglar [ungefär råa

slyngrar] som bättre tjänte att gå vid plögen och en trästock, än uti riksens höga och vårdade saker brukade bliva«.

Det var till denna värld Cecilia Gustavsdotter anlände.

En äkta kungadotter

Hennes dop, på juldagen 1540, blev en av de första hovceremonierna som genomfördes helt enligt protokollet, »såsom brukligt är hos andra potentater« och »såsom kungabarnen ägnar och bör«, som kungen skrev i ett brev. Gustav ville att barnen inte för ett ögonblick skulle glömma att de var av kunglig börd. I efterhand kan man konstatera att han lyckades bra med Cecilia. Under hennes liv skulle omvärlden alltid påminnas om att hon var en äkta kungadotter och att hon krävde att bli bemött som en sådan.

Gustavs familj och hans hov kom därför denna juldag 1540 skridande genom slottets salar på väg mot slottskyrkan där dottern skulle döpas. Den dokumenterade processionen leddes av drabanter och med kungen själv gående i mitten av tåget, omgiven av sina svågrar, rådsherrarna Sten Eriksson (Leijonhufvud) och Svante Sture, samt den gamle vännen och medarbetaren, marsken Lars Siggesson (Sparre), som bar de kungliga regalierna. De passerade under färggranna snickerier i salstaken.

På väggarna lyste vävda tapisserier och över de långa borden låg knutna sidenmattor med vackra mönster från Orienten, vissa rum hade turkiska tapeter. Processionen passerade

stora fönster, grant målade som i kyrkan. Brasor flammade i de öppna spisarna och här och där stod det dyrbaraste av allt, dyrare än tavlor av Rafael och Michelangelo, nämligen italienska speglar. I sängkammaren låg kuddar och täcken av röd och gyllengul siden och sammet. Dynor var under den här tiden ofta broderade med silver- och guldtrådar.

Hovets musiker spelade och längs processionsvägen genom salarna stod strama livdrabanter uppställda, klädda i kungens färger: svart och gult. Deras hosor var tidsenligt skurna så att fodret i kontrasterande färger lyste fram.

Efter kungen gick de mycket unga prinsarna, arvtagarna Erik och Johan, med eget följe. Bakom dem kom den finlemmade, bara 155 centimeter långa drottning Margareta, eller »Hjärtans aller käresta Margareta«, som Gustav brukade kalla henne i brev. Hon hade för dagen smyckats med en tung guldkedja, en tacksamhetsgåva från maken.

Drottningen var tjugofyra år gammal. Hon eskorterades av sin bror, riksrådet Abraham Eriksson (Leijonhufvud), nyss utnämnd till ståthållare på Stockholms slott, och sin svåger, riksrådet Gustaf Olofsson (Stenbock), gift med Margaretas syster Brita Eriksdotter (Leijonhufvud).

Efter drottning Margareta följde hennes mor, Cecilias mormor, Ebba Eriksdotter (Vasa), eskorterad av två adelsmän: »Vår kära hustrus moder, ärliga, välbördiga kvinnan fru Ebba«, som Gustav beskrev henne. Hon var Gustav Vasas syssling.

Den nyfödda prinsessan fick sitt namn Cecilia efter sin

farmor, Cecilia Månsdotter (Eka), som var en av dem som hade förts bort under Stockholms blodbad och avlidit i dansk fångenskap.

Ett liv i lyx – med regler

Förutom Erik, sedermera Erik XIV, Johan, sedermera Johan III, och Katarina hade Cecilia ytterligare sex syskon, bland dem Magnus (född 1542), Karl (1544), Anna (1545), Sten (1546), Sofia (1547), Elisabet (1549) och Karl (1550), sedermera Karl IX.

På tretton år nedkom drottning Margareta alltså med tio barn, fem pojkar och fem flickor. Två av pojkarna, Karl och Sten, avled som mycket unga. Att åtta av tio barn överlevde sin barndom var mycket ovanligt vid denna tid. Barnadödligheten var mycket hög, även i kungafamiljer, som ändå hade tillgång till någon form av läkarvård.

Det var drottningens mor, den femtioåriga Ebba Eriksdotter (Vasa) som hade ansvaret för de yngsta barnen. Hon var av huset Vasa, men av en annan gren än Gustav. Nu var hon änka efter riksrådet Erik Leijonhufvud, som blivit halshuggen i Stockholms blodbad 1520.

Ebba Eriksdotter fick hjälp av drottningens kusin, jungfru Margareta, samt trotjänarinnan Birgitta Lass Andersson. Kungens moster, Kristina Gyllenstierna, fick också ofta rycka in. Hon var en levande legend i motståndskampen mot danskarna och änka efter Sten Sture d.y.

Cecilia och hennes syskon växte upp i en stor, men tät sammanhållen familj, omgivna av släktingar i högt uppsatta positioner, samt av unga, uppvaktande adelsmän och ständigt närvarande hovpersonal, ammor och pigor. Barnavdelningen på slottet var säkert en bullrig och livfull avdelning med ganska många jämnåriga barn.

Det verkar som om Cecilia tidigt knöts till sin lite äldre syster Katarina och till brodern Johan. Halvbrodern Erik var sju år äldre och rörde sig tidigt i en annan, mer vuxen värld.

Erik markerade redan från början avstånd mot de andra syskonen. Han ansåg sig förmer än dem av två skäl. Dels var det han som var tronarvingen, han var arvprins, som kronprinsar titulerades då. Dels betonade han ofta att det endast var han, Erik, i motsats till sina halvsyskon, som hade en äkta prinsessa till mor. Erik var således mer kunglig än dem, som »bara» hade en vanlig adelsdam till mor.

Forskningen visar att barnen hade tillgång till hjälpmedel som gå- och barnstolar. Småbarn som riskerade att ramla och slå sig kunde ha tygremsor lindade kring pannan som en slags turban, så kallade »fallvalk». De hade dockor, gunghästar och vapen i miniatyr att leka med. Samtida målningar, i synnerhet från Nederländerna, beskriver upp till hundra olika lekar som barnen även lekte i Sverige: kurragömma, kull, rulla tunnband, bollspel av olika slag, med mera.

Drottning Margareta hade ansvaret för barnens uppfostran, men hennes huvuduppgift var att sköta hela det stora hushållet med flera hundra anställda, som alla skulle ha sina löner,

kläder och mediciner när de var sjuka. Hon skulle se till att det fanns bolster och sänglinne i sovrummen, att väggarna hade vävda tapeter, bonader och brokaddukar. Hon var ansvarig för att det fanns mat i förråden, att tyger till alla kläder vävdes eller köptes in. Hon såg till att ljus stöptes, öl bryggdes, kött bereddes, att grönsaker och frukt syltades och lagrades. Det var drottningens skyldighet att se till att slottens ladugårdar var i gott skick och att alla fogdarnas inköp registrerades på rätt sätt och att ingen av dem skodde sig på kungens bekostnad.

Prinsarna och prinsessorna undervisades var för sig. För sönerns hov ansvarade tysken Gillis von Taubenheim. Gustav hade inte själv fått någon djupare bildning, han ville därför att hans barn skulle få den bästa tänkbara undervisning.

Erik och Johan delade rum. De stod närmast i tur att ärva tronen och uppfostrades till eleganta, allmänbildade renässansprinsar med kunskaper i politik, matematik, geografi och historia. De lärde sig tyska och latin. Erik kunde även franska och Johan skulle bli den första svenska kungligheten över huvud taget som lärde sig engelska. Det gjorde han långt senare under det år han bodde i London för att framföra Eriks frieri till den engelska drottningen, Elisabet I.

Så skolas en renässansprinsessa

Cecilia och de andra prinsessorna uppfostrades till att bli hustrur till regenter. De skolades till renässansprinsessor och skulle inte bara lära sig läsa och skriva, vilket i sig var ovanligt

för flickor på den tiden, de skulle även lära sig tala och skriva tyska flytande.

Tyska var ett av de användbara språken i dåtida Europas hov; latin talades av diplomater, kyrkans män och de mest lärda. Flickorna undervisades i kristendom, historia och litteratur. De tränades i att röra sig ledigt i salarna, delta i alla typer av ceremonier i hovet, konversera på rätt sätt om litteratur, konst och musik. De undervisades i samtidens sällskapsdanser av utländska danspedagoger. De lärde sig att sjunga, spela luta och spinnett. Ridturer ingick också i schemat.

Erik och Johan fick lära sig god latin, Gustavs döttrar fick bara en ytlig kunskap i det språket. I tonåren började Cecilia av eget intresse även att lära sig engelska. Hennes lärare var de engelska diplomater och köpmän som vistades i Sverige för att främja ett äktenskap mellan Erik och Elisabet I.

Inget av barnen fick springa fram till föräldrarna, utan de skulle avvakta ett tecken när det var deras tur att komma fram och hälsa.

Döttrar på den här tiden fick också tidigt lära sig hur de i framtiden skulle ta hand om sina barn och sin blivande makes tillgångar och egendomar. Det var synnerligen viktigt att en dam uppträdde blygsamt, lugnt och värdigt. Hon måste vara diskret och sedesam, aldrig skvallra och vara nyfiken. Hon skulle uppträda med behag och förfining och genom sin kvinnlighet inspirera maken till tappra dåd.

I samtida böcker om hur herrar och damer i hovet ska uppträda betonas särskilt att en dam visserligen kunde ha flera

egenskaper gemensamma med hovmannen, men det viktigaste av allt var att hon »alltid visade behaglig älskvardhet, så att det aldrig rädde någon tvekan om att hon var en kvinna«.

Det fanns tidigt böcker i vett och etikett med regler för hur man skulle bete sig vid middagsbord och i salarna. Här är några av de viktigaste reglerna:

Släpp dig inte vid bordet.

Visa upp en glad min.

Det är ofint att stödja sig mot bordet när man äter,
liksom att behålla hjälmen på när man serverar damer.

Tala inte för mycket.

När du vill spy skall du gå avsides.

Ingen, vem det vara månde, under eller efter
måltiderna, sent eller tidigt, får förorena trappor,
korridorer eller gemak med urin eller annan
orenlighet utan uppsöka vederbörliga därtill
bestämda ställen för att uträtta sådana behov.

Spotta varken på eller över bordet.

Det är opassande att snyta sig i bordsduken.

En bit som man smakat på ska man inte lägga
tillbaka på fatet.

Cecilia och hennes syskon fick den bästa tänkbara maten. De
åt kött, fläsk, vilt, fisk och fågel, ofta kryddat med importerad

ingefära, nejlikor och kanel. Mot slutet av Gustavs liv importerades även stora mängder kardemumma, muskot, saffran och koriander. Kungen själv älskade sötsaker. Socker var en statusvara, likaså importerade pomeranser, citroner, fikon och ungerska plommon.

Typiskt kungligt godis var mandelkonfekt, bröstsocker och ingefärs- och nejlikekonfekt. Cecilia och systrarna drack samma vin som föräldrarna, men till vardags drack man mest öl som påminde om svagdricka.

Kungen var särskilt förtjust i och expert på det söta och starka mjödet, bryggt på vatten och honung. Han skriver många brev om hur det ska blandas och bryggas.

Religionen genomsyrade barnens uppfostran. Enligt den lutherska Hustavlan, ett avsnitt med bibeltexter som ingick i Luthers lilla katekes, framgick det klart och tydligt att kungens makt var av Gud. Därmed fick prinsessorna lära sig att även deras makt var av Gud och att de därför, som representanter för Guds överhet, hade rätt att befalla över undersåtar.

Prinsessorna var visserligen i sin tur tvungna att lyda sina föräldrar och sina bröder. Men som mödrar och husmödrar skulle de styra över barn och underlydande av bägge könen. Denna insikt skulle Cecilia aldrig glömma.

Textilier i överflöd

1800-talshistoriker brukade framhäva Gustavs sparsamhet genom att påstå att textilier, prästkappor, altardukar och